

Náttúruyrking frá landslagi til vistfrøði

Malan Marnersdóttir
professari í bókmentum
Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm 1854-

- “Im älteren latein kommt natura nicht häufig und nur in der bedeutung von angeborner anlage und begabung vor”
- á eldri latíni kemur náttúra ikki ofta fyri og bara í merkingini viðføtt lyndi og viðføddar gávur

Náttúra – Føroysk orðabók

- hin ítøkiligi umheimurin, umhvørvið við øllum livandi og lívleysum, *sum ikki er skapað av menniskjum*
- sjálvrunnin fyribrigdi í veruleikanum sæð sum sjálvvirkið kervi
- upphavligir el. íbornir eginleikar, skaplyndi, natúr

Thomas Bredsdorff

- Til einaferð í 17. öld var náttúran fatað sum ‘Guds opna bók’ – mótsett teirri afturlatnu, sum menniskjuni bara kundu gita um
  - náttúruna kundu tey lesa sum ítøkiliga verk hansara
- Hugtakið ‘náttúra’ er so umfatandi, at tað er vorðið ein ‘idé’, sum idésøgufrøðingar og heimspekingar hugleiða um

Digternes natur, 1975

Terry Gifford

- hugtakið ‘náttúra’ er söguliga konstruerað
  - tí er eingin tilvísing til náttúru í eini yrking ella øðrum skaldsligum teksti “sakleys”
    - kanska í øðrum tekstum við

Green Voices 1995

Kvæðanátúra

- til uml. 1700 avgjörði kirkjan, hvussu yrkjarar skuldu fata og lýsa náttúruna, men viðhvørt glapp almenna stýringin, og náttúrulýsingar kundu koma “fyri ‘reint’ sum fjálgir glottar” í niðurlögum í kvæðum.

Leitorðið ‘natur’ í *Den store danske encyclopædi* á netinum.

Fjálgir glottar í føroyskum kvæðum

- Nú lystir meg í dansin at gá/ meðan rósur og liljur tær grógva væl

Sigmundarkvæðið eldra

- Sjógvurin brýtur sum boðafles
- Sjógvurin brýtur streyma strítt,/ einki aktar Sigmund slíkt

Náttúra verður listfrøði

- Náttúran sum opna bók Guds varð í 18. øld avloyst av modernaðu fatanini av náttúruni, sum spegl einstaklingsins og sum er tað, ið ger náttúruna til skaldsliga tilfarsgoymslu
  - Klaus P. Mortensen “Naturen som Guds – og som jeg’ets spejl – eller da naturen blev sublim”. *Nordisk litteratur og mentalitet*, Fróðskaparfelag 2000, s. 33

Gud opna føroyska bók og spegil einstaklingsins

Eg oyggjar veit, sum hava fjøll og grøna líð,
og taktar eru tær við mjøll um vetrartíð;
og áir renna vakrar har og fossa nógv;
tær vilja allar skunda sær í bláan sjógv.

(...)

Men tá ið stormur spælir lag um fjallatind
bylgjurnar tær rúka av stað sum hin skjótasta hind
og brimið stórar klettur ber langt upp á møl –
tá bát at temja gaman er við stýrisvøl’.

(...)

Mítt føðiland tað fátækt er, eg veit tað væl –
ei gullsand áin við sær ber um fjalladal;
men meðan líðin elur seyð og havið fisk
so fæst við Guds hjálp dagligt breyð á føroyings disk

Fr. Petersen 1877

Náttúran tilfar

- fosturlandssangirnir
  - náttúra sum landslag verður listfrøði og tjóð.
- náttúrutilveruyrkingar
  - “Tess verðsligari og leysari av kirkjuni yrkjararnir gjørdust, tess meira fór náttúran í yrkingunum at spegla fría einstaklingin hvílandi í sær sjálvum og kennir seg fjøtraðan í mentanini og kann *brúka* náttúruna til at gera seg frían.” Bredsdorff 1975.

Náttúran setur krøv

Eg legði oyrað ov nær inn at tær,
eg hoyrði tað, sum eingin visti var,
tí fekk eg aldri frið, tú elti meg
og baðst í úrtíð meg at loysa teg.

(...)

Í ómegd pipraðist sum minsta bos,
tá aftur harðnaði í mær eitt lag,
sum tú mær árla inn í oyrað kvað.

- Christian Matras 1937

Tað sublima

- Immanuel Kant: tað í náttúruni, sum ímyndingar-
evnini gera menniskju før fyri at kenna seg hevjað
uppum
- Kant (1790) og Edmund Burke (1757)
  - tað eru ikki lutir, ið eru sublimir, men menniskjansliga
upplivingin av tí øtiliga.
  - tað sublima fer fram í sinninum sum eitt ímyndað
lívshóttandi stríð millum pínu og fragd.
- Anne-Kari Skarðhamar
  - tað sublima í yrkingum hjá Christiani Matras í *Poetikkk
og livsholdning i Christian Matras' Lyrikk*, 2001.

Ódn – millum þínu og fragd

Við strondina stóð eg, tá ódnin brast á –
og vetrarnáttin var svört –
eitt kvæði eg hoyrði á stundini tá
kom dunandi uttan av havinum frá
eitt kvæði so vilt og so stórt
tí stormarnir leikaðu fríir
yvir boðar, streingir og íður.

Og skúmandi fossur sítt fragdarljóð
av bylgjandi brósti kvað
um runnar tíðir, tá valkyrjan óð
(...)

Og fjallhøgt brim móti berginum tveitt –
tá bátar smildraðust brátt –
(...)
Tí stórt kendist tú, fría stormanna land
og hævdingjaligt á at sjá,
tá kvetti tú snøggliga trældómsins band
og tendraði frælsis logandi brand,
sum trøllaræðsluna vá, -
tá leit eg á mátt mín og megi,
sum áður Sigmundur frægi

Janus Djurhuus 1902

Realistiskar stormyrkingar

- Billa Hansen
  - “Ein landnyrðingsstormur so skjótt brast á”, 1892
- Andrea Ártíng
  - “Dunandi aldan mót klettinum brúsar”, 1934.
- endurspeglar hugburð og tankar um lívið í Føroyum
  - tað er vandamikið, lívshóttandi
  - tað er gevandi – fortreyt fyri úrkomu og lívi
  - tað er *treysin*

Apokalyptisk náttúrutilvitska

Tekur eitt ljós at skína
– læst var í fjalli inni
vísmenn fúsir at ganga
ferðast um oydnar heiðar

Hvít og ógreinilig náttin,
heimurin stendur í stilli,
hválvið í ljóslæti stirðnað
sum mánaglampandi sjógvur ...

Bráðliga rísur úr eldi
bulur av risavøkstri,
ber upp í høgga loftið
bárur av gráum leyvi.

Heimurin allur sum løddur
við boðan um endurloysan –
undrandi ganga teir vísu
inn undir gráa leyvið.

Ljómandi liggur øskan,
vísmenn falla til kníggja,
hálova dýrdum av ljósi,
sum fossa úr hvítari nátt ...

Skakast leyvið av hvirlu,
skuggar livna um grundir, -
trygg sova mamman og barnið
djúpt undir kvirrari øsku.

Karsten Hoydal 1951

Sakleys, hótt náttúra?

Flúgva fagrir fuglar byggja reiður her
og fiskur býr í sjónum so langt sum eygað ber.

(...)

og spríkja goymdar keldur um vit bora gjøgnum teg
og verða vit tá ríkari Føroyar
og hvør verður ríkari Føroyar?

(...)

Hvat heldur tú um okkum vit rópa okkum tjóð
á flaggdegi, um várarnar, tá tjøldur setast móð
hvar eru tey sum lovaðu at lekja tíni sár
sum misprýða og vanvirða ár eftir ár eftir ár eftir ár
hvat heldur tú um føroyingar Føroyar?

- Steintór Rasmussen – Frændur 1986

3 vistkritiskar og vistskaldsligar leiðir

- tólfima menniskjan (við instrumentellu førleikum sínum) hevur stillað seg skeivu megin í mótsetninginum millum náttúru og mentan

Jonathan Bates *Romantic Ecology* 1991

- menniskjan er partur av lívrunnari heild,
    - samband er millum einstaklingin og ættina/slagið/náttúruna
    - listfrøðiliga og etiskt er tað sambandið sterkari enn samband einstaklingsins við tað sosiala
- Arne Næss *Økologi, samfunn og livsstil*, 1974

- menniskjan er skrivað inn í náttúruna og sleppur ikki undan treytum hennara
  - eingin meining, heild og einki samanhang finst, bara tilvildarlig sambond tvørtum um tíð og rúmd

Timothy Morton *Ecology Without Nature* 2010

Ovnýtt náttúra

SLIT

mánin sær so bleikur úr
so hann sleppur ikki við
í hesa yrkingina
tað ger sólin heldur ikki
hon er alt ov skroypilig
og skal ikki brenna upp
ímillum míni orð
havi heldur ikki samvitsku til

at brúka orðið jørðin
tí hana hava vit pínt so illa
ja sjálvur alheimurin
fær eisini frið fyri mær
tí hann tímir eingin at lesa um
í eini yrking við ongum mána
og ongari sól ella jørð

Tóroddur Poulsen *glopramjólk*
2015: 82.

einki samanhang finst, bara tilvildarlig sambond?

Hyperobjektini eru alt sum er skapt,
og endin á øllum,
tey koma bæði at avloysa
alla avnoktan og
umhvørvistankar,
einstaklingin, tjóðina.
Smeltandi gletsjarar spyrja
okkum ikki um loyvi.
Vit eru bundin til
hyperobjektini.
Í bilinum brennur bensin,

bensin og tungolja eru
flótandi bein
av skeljum og dinosaurum.
Tá ið eg gangi upp á ein bakka
her,
gangi eg á milliόνum av
tonsum
av mjølvaðum havdjórum.
Tá ið eg skrivi á talvuna við
kriti,
seti eg 70 milliόνir gomul
spor, hvønn dag.

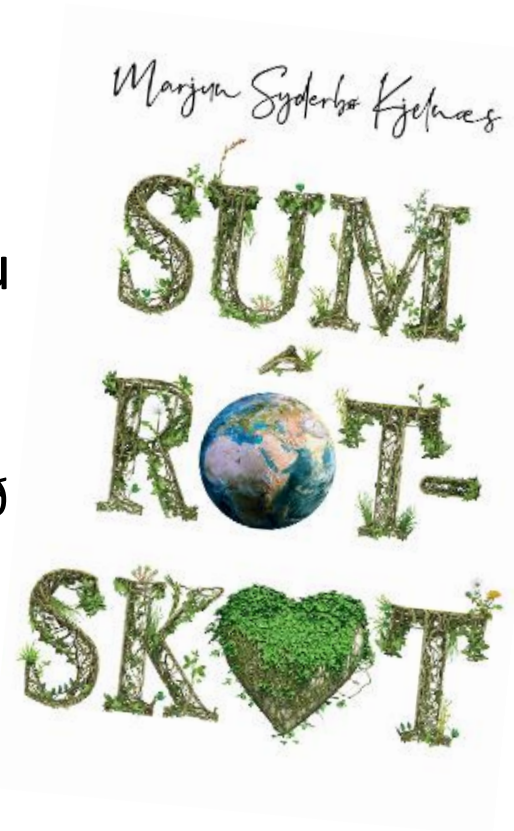
Kim Simonsen

Desembermorgun 2015: 157.

stilla seg røttu megin?

Samtíðarskaldsøga

- virknir miðnámsskúlaungdómar
- genta hefur lungnasjúkuna systiska fibrosu
  - beinleiðis hótt
- veðurlagsbroytingarnar lívstýnandi hóttan
  - skipa fyri veðurlagstiltøkum uttan fyri Tinghúsið
  - halda røður, meðan ein roykjandi lögtingsmaður á eini altan tveitir stubban oman yvir tey
- viðurskiftini við foreldrini
  - ein av pápunum leggur støðuna í heiminum í guds hond

náttúran svarar aftur?

Hon hefur ávirkan á tilvitið, náttúran. Utan djypri tanka, utan varing, koma hugtøk úr haga. Sum rapandi grót, nei, sum myrkagrøn mýra – dragandi, lokkandi vandi. Hvør er hon, henda hexaða víddin? Eitt hvørt gátukent-livandi, sum andar í mær og í aldusjóði. Sum vildi hon mær okkurt, sum vildi hon okkurt innan í mær. Tí eisini eg vaks úr villari jørð. Eisini eg lokkaðist inn í bjørg, inn í lívrunnan tanka og saltvátan dreym; burtur frá býi, inn í storm og skrift, inn í ljósandi merking.

- Lív Maria Róadóttir Jæger *Hvít sól*, 2015, s. 19.

Møgligt aftursvar!

Takk fyri!

Malan Marnersdóttir “Náttúra í føroyskum yrkingum”

Frændafundur 9

Fyrilestrar frá íslensk-færeyskri ráðstefnu í Reykjavík
26.-28. ágúst 2016

Fyrilestrar frá íslensk-føroyskari ráðstevnu í
Reykjavík 26.-28. august 2016

2018, s. 11-22.